

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕКА ДІЯНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СЕКСУАЛЬНОЮ ЕКСПЛУАТАЦІЄЮ ДИТИНИ

Мискова Ганна Миколаївна - здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України
УДК 343.9:343.54

В статье рассмотрены вопросы общественной опасности и проведен уголовно-правовой анализ действий, повязанных с сексуальной эксплуатацией ребенка. Осуществлено распределение преступлений, связанных с сексуальной эксплуатацией детей на три группы общественно опасных деяний: предшествующих сексуальной эксплуатации (ст. 149 УК Украины); составляющие цель сексуальной эксплуатации (ст. 301-303 УК Украины); связанные с сексуальным насилием, а также другие преступления против половой свободы и неприкосновенности ребенка (ст. 152-156 УК Украины).

Ключевые слова: сексуальная эксплуатация; порнографические предметы, детская порнография, сводничество, проституция, сутенерство, предотвращение преступлений, уголовная ответственность.

În articol sunt examinate probleme de pericol public și este realizată o analiză juridico-penală a acțiunilor legate de exploatarea sexuală a copilului. A fost efectuată distribuirea infracțiunilor legate de exploatarea sexuală a copiilor în trei grupuri de fapte periculoase din punct de vedere social: exploatarea sexuală prealabilă (articolul 149 din Codul penal al Ucrainei); componente ale scopului exploatării sexuale (articolele 301-303 din Codul penal al Ucrainei); legate de violența sexuală, precum și alte infracțiuni împotriva libertății sexuale și a integrității copilului (articolele 152-156 din Codul penal al Ucrainei).

Cuvinte cheie: exploatare sexuală; elemente pornografice, pornografie infantilă, pandering, prostituție, proxenetism, prevenirea criminalității, răspundere penală.

The article deals with the issues of public danger and criminal analysis of actions related to sexual exploitation of a child. The crimes related to the sexual exploitation of children have been divided into three groups of socially dangerous acts: preceding sexual exploitation (Article 149 of the Criminal Code of Ukraine); that constitute the purpose of sexual exploitation (Articles 301-303 of the Criminal Code of Ukraine); related to sexual violence, as well as other crimes against sexual freedom and the integrity of the child (Articles 152-156 of the Criminal Code of Ukraine).

Sexual offenses committed against children not only cause physical and mental harm to the victims, but also disrupt their normal life relationships and, consequently, adversely affect the spiritual development of minors, making them feel helpless and inferior to members of society. Sexual abuse experienced by children affects their entire life, influences the formation of their personality and character, mental and physical health, which is a criminogenic and victimologically significant factor. This violence can lead to cruelty, impulsiveness, aggressiveness, self-destructive behavior, alcoholism, anesthesia and prostitution. Persons who have experienced sexual abuse as a child may be more likely to be sexually abused in the form of pedophilia in adulthood. Early sexual life, artificially stimulating sexual need, not only exacerbates the risk of relevant diseases (including sexually transmitted diseases) and abortion, but also prevents the normal maturation

of psychosexual personality, distracts from the achievement of socially important goals (education, choice), choice psychological problems - makes teenagers cynical, shameless, unable to understand deep feelings that can negatively affect the future family life of the younger generation.

Social dangers of sexual exploitation are defined by such components as: a) negative impact on the normal physical and mental development of a minor, in particular the general harm to a child involved in the creation of child pornography, differs in its complexity and high duration, in particular: direct physical and mental health rape, including sexually transmitted infections; b) as a consequence, the appearance of sexual misconduct, namely objects and materials of a sexual nature, create a distorted perception of sexual behavior, which, in turn, causes damage to the moral and physical health of the person, introduces destructive elements in the personality structure and can stimulate desire. to repeat such sexual acts in real life; c) a desire to rape a child appears to be a determining factor in the commission of his or her crimes, in particular in the person who views child pornography. Therefore, even a simple image of a child can be subject to the sexual desires of perverts and provoke sexual intercourse with a child.

The following are criminal signs of the sexual exploitation of children: the use of the sexual services of a child or the sexuality of another child; its implementation with the consent of the child being exploited or against her will; the purpose of making a profit or meeting the sexual needs of third parties or their own sexual needs. Sexual exploitation of a child is one of the types of exploitation of a child along with labor, biological, criminal and military. According to the method of unlawful influence on the subject, sexual exploitation of a child should be divided into violent and non-violent ones. At the same time, the division of sexual exploitation of a child into minors and minors should be based on the criterion of the victim's age. Depending on the purpose of sexual exploitation, it can be divided into income-generating, sexual-based, and mixed.

Keywords: sexual exploitation; pornographic objects, child pornography, pandering, prostitution, pimping, crime prevention, criminal responsibility.

Захист прав дитини є на сьогодні глобальною проблемою, у забезпеченні якої мають бути зацікавлені не тільки державні органи, установи та організації, а й суспільство в цілому. Такий захист має здійснюватися не тільки на фізичному і матеріальному рівнях, а й на моральному. Останнім часом набуло поширення таке небезпечне для суспільства явище, як сексуальна експлуатація дітей, що пов'язана із безпосереднім насильством над особистістю, фізичною та психологічною незрілістю дитини.

Потрібно зазначити, що за кожним злочинним зображенням – понівечена доля конкретної дитини. Загальна шкода для дитини, яка втягнута у сексуальну експлуатацію, відрізняється своєю комплексністю та високою тривалістю, зокрема: прямою фізичною та психічною шкодою від зґвалтувань, включаючи і зараження венеричними хворобами. Водночас завдається психічна шкода дитині від усвідомлення, що його/її зґвалтування зберігається на плівці; здійснюється постійна психічна травма від усвідомлення дитиною, що його/її зображення можуть переглядати багато людей і що їх можуть побачити близькі та знайомі; залишається по-

чуття сорому та вини через характер зображень. Під впливом завданих травм діти, які стали жертвами сексуального насильства, відчують серйозні проблеми із соціальною адаптацією. У результаті цих дій вони можуть демонструвати невміння довіряти, знижений самоконтроль, підвищену агресію, несприйняття соціальних норм. Такі діти можуть вважати себе дорослими і демонструвати сексуальну поведінку, при цьому відчувати депресію та проявляти загальмованість у розвитку.

Сексуальна експлуатація є одним з різновидів експлуатації людини поряд з трудовою, біологічною, злочинною та військовою. За способом протиправного впливу сексуальна експлуатація може вчинятись з використанням обману, шантажу, уразливого стану, застосуванням (погрозою застосування) насильства щодо потерпілого, використанням винним службового становища, матеріальної чи іншої залежності. Залежно від мети, сексуальну експлуатацію розподілено на таку, що здійснюється з метою одержання прибутку, для задоволення сексуальних потреб суб'єкта (інших осіб) та змішану [1].

Кримінально-правовими ознаками сексуальної експлуатації слід вважати: використання сексуальних послуг чи сексуальності іншої особи; здійснення її зі згоди особи, яку експлуатують, чи проти її волі; мету одержання прибутку або задоволення сексуальних потреб третіх осіб чи власних сексуальних потреб.

Серед форм сексуальної експлуатації вчені виділяють: дитячу проституцію, торгівлю дітьми, дитячу порнографію, ранній шлюб та дитячий сексуальний туризм (О. В. Швед) [2, с. 11–13]; усі випадки задоволення сексуальних потреб третіх осіб, при яких прибуток від такої діяльності потерпілої особи отримують винуваті особи (І. М. Доляновська) [3, с. 193]; торгівлю людьми, работоргівлю, вчинені з метою подібного використання жертв злочинів, використання заняття проституцією іншими особами, залучення неповнолітніх для використання у видовищних заходах порнографічного характеру (Ю. П. Смірнов) [4]; примушування або втягнення у заняття проституцію чи у створення порнографії (А. М. Орлеан) [5, с. 344–347].

До найбільш небезпечних форм сексуальної експлуатації належать такі: примусовий оральний, вагінальний чи анальний секс; групове зґвалтування; статеві стосунки неприродним способом; примушення займатися проституцією, неможливість контролювати кількість та приймання клієнтів; змушення до незахищених статевих контактів та контактів без використання лубрикантів; небажана вагітність, примусовий аборт, кримінальний аборт; сексуальне приниження, примусове оголення; змушення до неправильного прийому контрацептивних засобів; неможливість впливати на обставини та форми статевих контактів.

Водночас у кримінальному законодавстві до сексуальної експлуатації належать протиправні діяння, пов'язані з проституцією, утриманням місць розпусти, звідництвом, сутенерством, порнографією та іншими протиправними діяннями.

Не вдаючись до наукових дискусій, зазначимо, що сексуальна експлуатація дітей полягає у використанні фізичних можливостей (здібностей) дитини (особа віком до 18 років) для задоволення власних сексуальних потреб або потреб іншої особи (осіб) з метою отримання суб'єктом експлуатації матеріальної або іншої вигоди.

Таке визначення, як правильно зазначив А. А. Небитов, варто закріпити у примітці до ст. 149 Кримінального кодексу (далі – КК) України поряд з іншими видами експлуатації людини. Сексуальна експлуатація повинна охоплювати такі її форми, як проституція, утримання місць розпусти, звідництво, сутенерство, порнографію та інші подібні протиправні діяння. Тобто вона охоплює як злочини, так й інші протиправні діяння, зокрема адміністративні правопорушення (в перспективі, не виключається, кримінальні проступки) [1, с. 86].

На підставі аналізу форм сексуальної експлуатації можна визначити злочини, пов'язані із сексуальною експлуатацією дітей.

У КК України існує низка суспільно небезпечних діянь, які можна віднести до сексуальної експлуатації дітей. Це, насамперед, злочини, пов'язані з використанням певними особами інших осіб з сексуальною метою – надання статевих послуг, участь у створенні порнографічних предметів (ст. 301–303 КК України) [6].

У суспільних відносинах, на які посягають протиправні діяння, що утворюють сексуальну експлуатацію, беруть участь три суб'єкти: 1) особа сексуально експлуатує іншу особу з певною метою, здебільшого задля одержання матеріальної вигоди; 2) особа, яку сексуально експлуатують (яка надає сексуальні послуги, бере участь у створенні порнографічних предметів); 3) особа, яка одержує сексуальні послуги, або інші результати сексуальної експлуатації. Відтак, злочин вчиняє перша категорія осіб відносно другої для задоволення потреб третьої [7, с. 52].

До злочинів, пов'язаних із сексуальною експлуатацією дітей, належать три групи суспільно небезпечних діянь: 1) що передують сексуальній експлуатації (ст. 149 КК України); 2) що становлять сексуальну експлуатацію (ст. 301–303 КК України); 3) вияви сексуального насильства, а також інші злочини проти статевої свободи та недоторканості особи (ст. 152–156 КК України), пов'язані із сексуальною експлуатацією [7, с. 56].

Для повного розуміння сутності сексуальної експлуатації слід визначити її місце серед інших видів експлуатації людини, а також провести її класифікацію. При цьому слід виходити з того, що найбільш великим групами сексу-

альної експлуатації є сексуальна експлуатація людей та сексуальна експлуатація тварин. Приміром за сексуальну експлуатацію тварин особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ст. 299 Кримінального кодексу України «Жорстоке поводження з тваринами», якщо такі дії полягають у знущанні над тваринами, які належать до хребетних, вчинене із застосуванням жорстоких методів.

Водночас у теорії кримінального права виокремлюють такі види експлуатації людини, як сексуальна, трудова та біологічна [3, с. 59; 8, с. 11; 9, с. 52–56]. Водночас аналіз примітки до ст. 149 КК України дозволяє виділити й інші види експлуатації людини, зокрема злочинну (використання у вчиненні злочинів) та військову (використання у збройних конфліктах). Таким чином, сексуальна експлуатація людини є одним із різновидів її експлуатації поряд з трудовою, біологічною, злочинною та військовою.

За результатами дослідження класифікації цього суспільно небезпечного діяння А. М. Орлеан зазначає, що, залежно від віку суб'єкта протиправного корисливого використання, експлуатацію поділяють на експлуатацію дітей та експлуатацію дорослих; за сферою неправомірного використання суб'єкта – на трудову, сексуальну та біологічну; за способом протиправного впливу на суб'єкта – на насильницьку та ненасильницьку [5, с. 344–347].

О. В. Швед розмежовує поняття «сексуальна експлуатація дітей» та «комерційна сексуальна експлуатація дітей». На думку автора, «комерційна сексуальна експлуатація дітей» – отримання сутенером, третьою стороною матеріального зиску від сексуальної експлуатації особи, яка не досягла 18 років і розглядається як товар [2, с. 11–13].

Отже, за способом протиправного впливу на суб'єкта сексуальну експлуатацію можна поділити на насильницьку та ненасильницьку. Водночас в основі поділу сексуальної експлуатації на сексуальну експлуатацію дітей та дорослих (або малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх) має бути критерій віку потерпілої особи. Залежно від мети сексуальної експлуатації, її можна поділити на таку, що здійснюється з метою одержання прибутку, таку, що здійснюється для задоволення сексуальних потреб, а також змішану.

Кримінально-правовими ознаками сексуальної експлуатації слід вважати: використання сексуальних послуг чи сексуальності іншої особи; здійснення її зі згоди особи, яку експлуатують чи проти її волі; мету одержання прибутку, або задоволення сексуальних потреб третіх осіб або власних сексуальних потреб.

Кримінально-правова характеристика формується на основі аналізу ознак злочинів, що мають значення для вирішення питання про наявність складу злочину, правильної його кваліфікації, з'ясування інших кримінально-правових питань, у тому числі тих, що вирішуються під час постановлення вироку. Кримінально-правова характеристика – це опис ознак, які відрізняють злочин від іншого правопорушення, класифікація злочинів за видами, ступенем небезпеки тощо [10, с. 198].

Для розуміння кримінально-правової характеристики слід зважати на те, що в ній повинні відобразитися особливості певного виду злочинів, які мають значення для з'ясування їх соціальної та юридичної природи (сутності), суспільної небезпечності, змісту ознак, кримінальної відповідальності, призначення покарання тощо. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої недоторканості дитини є системою, сумою спеціалізованої наукової інформації про певний вид злочинів, що включає в себе такі елементи: 1) соціальну обумовленість встановлення та збереження кримінальної відповідальності за певний вид злочинів; 2) суспільну небезпечність певного виду злочинів; 3) протиправність діяння та її місце в системі нормативного визначення заборони відповідного виду суспільно небезпечної поведінки; 4) склад певного виду злочинів; 5) суспільно небезпечні наслідки та інші обставини вчинення злочинів, що перебувають поза межами складу певного виду злочинів, але притаманні їх вчиненню; 6) особу злочинця [11, с. 180].

Оскільки ж сексуальна експлуатація досить часто супроводжується злочинами проти статевої свободи та недоторканості. До злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, норми про відповідальність яких об'єднано в розділі IV Особливої частини КК України, віднесено: 1) зґвалтування-

(ст. 152); 2) насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153); 3) примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154); 4) статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості (ст. 155); 5) розбещення неповнолітніх (ст. 156). Для з'ясування особливостей характеристики злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи важливим є чіткий розподіл відповідних діянь.

Деякі склади злочинів (звідництво, утримання місць розпусти та ін.) було передбачено в главі «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та здоров'я населення». Тобто науковці свідомо порушували такий науковий стереотип, що певна система норм, яка встановлює відповідальність за окремі злочини (правовий інститут), повинна бути передбачена лише в окремому розділі й мати єдиний об'єкт кримінально-правового захисту. І це, мабуть, є вимушеним кроком, оскільки, як свідчить проведене дослідження, окремі склади досліджуваних злочинів мають право на існування у вигляді самостійного кримінально-правового інституту.

Практично корисною, на наш погляд, є думка І. А. Андреевої, що статеві злочини слід віднести до окремого розділу КК України [12, с. 108]. До того ж вітчизняній кримінально-правовій історії такий варіант вирішення проблеми відомий. У першому КК УСРР 1922 р. було передбачено четвертий розділ «Злочини у сфері статевих відносин», який охоплювався п'ятою главою «Злочини проти життя, здоров'я, волі і гідності особи».

У законодавстві України про кримінальну відповідальність, як уже зазначалося, правові норми, покликані захищати інтереси неповнолітніх, не включені в єдиний розділ, але їх об'єднує єдність безпосереднього об'єкта – суспільні відносини у сфері нормального розвитку неповнолітніх. Безумовно, суспільні відносини органічно пов'язані з особистістю як із суб'єктом, носієм цих відносин. Особливістю аналізованих складів злочинів є носій суспільних відносин – дитина.

Неповнолітніми є особи, які не досягли 18 років, а малолітніми – особи, які не досягли 14 років. У ст. 1 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року дитиною вважається

кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягла повноліття раніше [13]. Той самий віковий ценз стосовно «дитини» закріплено в Законі України «Про охорону дитинства» [14]. КК України оперує такими категоріями, як «неповнолітній» і «малолітній», до яких віднесено дітей у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років та дітей віком до чотирнадцяти років.

На відміну від кримінального законодавства, у кримінальному провадженні особа не завжди визнається потерпілою. Згідно з положеннями ч. 1–3, 7 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України, статусу потерпілого набуває фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди. Права й обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Якщо ж особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяву про залучення її до провадження як потерпілого, то слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою.

При визначенні віку кримінальної відповідальності законодавець закріпив інші вікові межі – загальний вік кримінальної відповідальності, встановлений з шістнадцяти років, знижений – з чотирнадцяти років (ст. 22 КК України). Отже, можна припустити, що розмежування понять «малолітній» і «неповнолітній» при встановленні віку потерпілого законодавець виходить із зниженого віку кримінальної відповідальності.

Кримінальне законодавство України визнає обставиною, що обтяжує покарання, лише вчинення злочину стосовно малолітнього, нехтуючи інтересами неповнолітніх. Законодавчо не закріплено пріоритет охорони прав і законних інтересів неповнолітніх. Водночас викорис-

тання під час вчинення злочину таких властивостей особистості не тільки малолітнього, а й неповнолітньої дитини, як його довірливість, фізична і моральна незрілість, невміння розбиратися в ситуації, що склалася, у людях тощо, свідчить про підвищену суспільну небезпеку як самого злочину, так й особистості винного.

Забезпечення належного захисту прав та інтересів дітей, у частині їх фізичного, морального розвитку, охорони їх особистої свободи й матеріальних (майнових) прав, є пріоритетним напрямом кримінально-правової політики держави.

Статеві злочини, вчинені щодо дітей, не лише завдають потерпілим фізичної і психічної шкоди, а й порушують їх нормальні життєві зв'язки та, отже, негативно впливають на духовний розвиток неповнолітніх, унаслідок чого останні відчують себе безпорадними й неповноцінними членами суспільства. Пережите дітьми сексуальне насильство позначається на всьому їх подальшому житті, впливає на формування їх особистості й характеру, психічне та фізичне здоров'я, що є криміногенно і віктимологічно значущим фактором. Це насильство може призводити до жорстокості, імпульсивності, агресивності, саморуйнівної поведінки, алкоголізації, наркотизації і проституції. Особи, які в дитинстві пережили сексуальне насильство, у дорослому віці самі можуть бути схильні до сексуальних порушень у формі педофілії. Раннє статеве життя, штучно стимулюючи статеву потребу, не лише загострює ризик настання відповідних захворювань (у тому числі венеричних) й абортів, а й перешкоджає нормальному дозріванню психосексуальної індивідуальності, відволікає увагу від досягнення соціально важливих цілей (отримання освіти, вибір професії тощо), породжує психологічні проблеми – робить підлітків цинічними, безсоромними, не здатними розуміти глибокі почуття, що може негативно вплинути на майбутнє сімейне життя підростаючого покоління [15, с. 6].

Суспільна небезпека сексуальної експлуатації визначається такими складовими, як:

а) негативний вплив на нормальний фізичний та психічний розвиток неповнолітньої особи, зокрема загальна шкода для дитини, яка

втягнута у створення дитячої порнографії, відрізняється своєю комплексністю та високою тривалістю, зокрема: прямою фізичною та психічною шкодою від зґвалтувань, включаючи і зараження венеричними хворобами;

б) як наслідок, появою статевих збочень, а саме предмети та матеріали сексуального характеру створюють спотворене уявлення про сексуальну поведінку, що, у свою чергу, зумовлює спричинення шкоди моральному та фізичному здоров'ю особи, вносить деструктивні елементи в структуру особистості та може стимулювати бажання повторити такі сексуальні вчинки в реальному житті;

в) як визначальний фактор вчинення під її дією злочинів, зокрема в особи, яка переглядає дитячу порнографію, з'являється бажання зґвалтувати дитину. Тому навіть простий образ дитини може стати предметом сексуальних бажань збоченців та спровокувати вступ у статеві зносини з дитиною.

Враховуючи зазначене, варто виділити в окрему статтю та дещо розширити кримінально-правову заборону примушування людини до участі у створенні предметів порнографічного характеру. Диспозиція цієї норми повинна охоплювати використання іншої людини у створенні продукції порнографічного характеру, вчинене із застосуванням обману, шантажу чи погрози знищення майна, використанням її уразливого стану. Насильство та погрозу застосування насильства, використання стану матеріальної чи іншої залежності або службового становища необхідно закріпити як кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі обставини. Більш сувору відповідальність доцільно встановити за вчинення такого злочину стосовно дитини та диференціювати її залежно від неповнолітнього і малолітнього віку. Використання малолітнього чи неповнолітнього у створенні продукції порнографічного характеру повинно визнаватись злочинним незалежно від того, вчинені такі дії з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, погрозою знищення майна, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності, або без будь-якого із зазначених способів.

Таким чином, кримінально-правовими ознаками сексуальної експлуатації дітей слід вважати: використання сексуальних послуг дитини чи сексуальності іншої дитини; здійснення її зі згоди дитини, яку експлуатують, чи проти її волі; мету одержання прибутку, або задоволення сексуальних потреб третіх осіб або власних сексуальних потреб. Сексуальна експлуатація дитини є одним із різновидів її експлуатації поряд з трудовою, біологічною, злочинною та військовою. За способом проти-правного впливу на суб'єкта сексуальну експлуатацію дитини варто поділити на насильницьку та ненасильницьку. Водночас в основі поділу сексуальної експлуатації дитини на малолітніх та неповнолітніх має бути критерій віку потерпілої особи. Залежно від мети сексуальної експлуатації, її можна поділити на таку, що здійснюється з метою одержання прибутку, таку, що здійснюється для задоволення сексуальних потреб, а також змішану.

Література

1. Небитов А. А. Сексуальна експлуатація в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аналіз: монографія. Київ: Освіта України, 2016. 464 с.
2. Швед О. В. Сексуальна експлуатація неповнолітніх як соціальне явище: тенденції і шляхи профілактики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціологічних наук: спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології». Харків, 2006. 21 с.
3. Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2008. 228 с.
4. Смирнов Ю. П. Уголовная ответственность за сексуальную эксплуатацию других лиц в форме занятия ими проституцией: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2010. 196 с.
5. Орлеан А. М. Поняття та види експлуатації людини: кримінально-правовий аспект. 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 13–14 жовт. 2011 р.). Харків: Право, 2011. С. 344–347.
6. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
7. Небитов А. А. Концептуальні засади кримінально-правової характеристики сексуальної експлуатації. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2 (10). С. 50–61.
8. Паньчук О. В. Кримінологічна характеристика експлуатації дітей: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Львів, 2008. 20 с.
9. Орлеан А. Кримінально-правова охорона людини від сексуальної експлуатації. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 4 (24). С. 52–56.
10. Дудоров О. О. Кримінальне право : навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. 944 с.
11. Борисов В., Пашченко О. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 180–190.
12. Андреева Л. А. Состав преступления изнасилования в советском уголовном праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Ленинград, 1962. 230 с.
13. Конвенція ООН про права дитини, резолюція 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листоп. 1989 р. Ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789XII (78912) від 27 лют. 1991 р.
14. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квіт. 2001 р. Верховна Рада України. URL: <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=575>.
15. Кучанська Л. С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2007. 20 с.